

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI**

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

TARIX FAKUL'TETI

Ijtimoiy madaniy faoliyat ta'lim yo'nalishi

407-guruh talabasi

Inatullayev Bahromjonning

Xalq ijodi va an'analari fanidan

“O'zbek teatri” mavzusidagi

REFERATI

NAMANGAN-2011

Mavzu: O'zbek teatri

REJA:

- 1.** O'zbek teatri san`atini ilk davri.
- 2.** Temuriylar davrida o'zbek milliy san`ati
- 3.** H.H.Niyoziy va o'zbek teatri.
- 4.** O'zbek teatri XX asrning 60-80 yillarda.

O'zbek teatri san'atini ilk davri. Teatr haqida umumiy tushuncha. Teatr san'atining boshqa san'at turlaridan farqi. Teatr janrlari. Teatr san'atining ko'p shaklliligi, uning turlari va janrlarining farq qilishi o'zbek milliy teatri misolida.

Respublikamiz Prezidenti Islom Karimovning 2001-yil 30-avgustda Toshkent shahrida O'zbek davlat akademik drama teatri yangi binosining ochilishi marosimida so'zlagan nutqi.

Assalomu alaykum, aziz do'stlar!

Muhtaram san atkorlar!

Qadrli mehmonlar!

Avvalo, barchangizni bugungi unutilmas kun — azim poytaxtimiz Toshkent shahrida ushbu ajoyib san at saroyi — O'zbek davlat akademik drama teatrimizning yangi binosi ochilishi munosabati bilan chin qalbidan samimiy muborakbod etaman.

Hurmatli birodarlar!

Bugun yurtimizdagi eng ulug' va eng aziz bayram arafasida mana shu betakror, muhtasham, zamonaviy teatr koshonasi san at muxlislari uchun o'z eshiklarini ochayotgani g'oyat quvonchlidir.

Bunday go'zal saroyning taqdimot marosimida ishtirok etishning o'zi har qanday odamni ham quvontirib, uning ko'ngliga xush kayfiyat, yorug'lik bag'ishlaydi, desam, o'ylaymanki, barchangiz bu fikrga qo'shilasiz. O'zingiz bilasiz, o'zbekiston rahbari sifatida mening ko'p-ko'p xalqaro miqyosdagi katta anjumanlarda, mahobati bilan ko'zni qamashtiradigan saroylarda, imperatorlar, qirol va podshohlarning qasrlarida, bugungi zamonning eng chiroyli, boy va hashamatli binolarida bo'lishimga, u joylarda nutq so'zlashimga, muloqotlarda ishtirok etishimga to'g'ri keladi.

Lekin men mana shu daqiqalarda qalbidan bir hayajon kechirayotganimni sizlarga ochiq aytishim kerak.

Bu hayajonning sababi shundaki, o'zbek madaniyatining ko'zgusi bo'lgan mana shu akademik teatrimiz sahnasida Mannon Uyg'ur, yetim Bobojonov, Abror Hidoyatov, Shukur Burhonov, Olim Xo'jaev, Sora Eshonto'raeva, Nabi Rahimov, Obid Jalilov, Zaynab Sadrieva, Toshxo'ja Xo'jaev, Aleksandr Ginzburg, G'ani A

zamov singari ne-ne buyuk san at namoyondalarining qutlug' izlari qolgan, ovozlari yangragan, ularning o'lmas ruhi bugun ham shu dargohda kezib yuribdi.

Necha yillar davomida o'zining beqiyos san ati va mahorati, klassik asarlarning betakror ijrosi bilan bu teatr nafaqat milliy san atimiz muxlislarini, balki dunyodagi manaman degan teatrlarning mashhur rejissor va aktyorlarini, insonni o'ylantiradigan murakkab savollarga teatr ibrati orqali javob topishini istayman.

Sizlar o'zbek teatr san atimizning eng yaxshi an analarini asrab-avaylab, rivojlantirib, kelajak avlodlarga yetkazasiz, milliy va umumbashariy qadriyatlarni tarannum etuvchi yetuk asarlaringiz bilan xalqimiz madaniyatini yanada yuksaltirishga munosib hissa qo'shasiz, deb ishonaman.

Barchangizga tilagim shuki, sizlar sahnada betakror obrazlar yaratib, xalqimiz mehriga sazovor bo'lishdan charchamang, bizga esa ajoyib mahoratingizga qoyil qolib, san atingizni olqishlab, sizlarga mana shunday hurmat-ehtirom, izzat-ikrom ko'rsatib yurish nasib etaversin.

Hayot haqida, inson umrining ma no-mazmuni haqida teatr ixlosmandlari bilan qizg'in va jonli muloqotingiz davom etadigan, yurtimiz, millatimiz dovrug'ini tarannum qiladigan bu muazzam ijod maskani avvalo sizlarga, barcha san atkorlarimizga buyursin, ezgulik va go'zallikni yuksak qadrlaydigan tomoshabinlarga, butun xalqimizga muborak bo'lsin.

Fursatdan foydalanib, ushbu madaniyat qasrini bunyod etgan qo'li gul quruvchilarimizga, me moru muxandislarimizga, bu oliyjanob ishda qatnashgan barcha yurtdoshlarimizgi o'z nomidan, butun san at muxlislari nomidan samimiy minnatdorlik izhor etaman.

Mana shu unutilmas daqiqalarda barchangizni Vatanimiz istiqlolining 10 yillik qutlug' to'yi bilan yana bir bor tabriklayman.

Sizlarga yangi-yangi ijodiy yutuqlar, sihat-salomatlik, xonadonlaringizga baxtu saodat tilayman. Ilhomiflgiz, iste dodingiz yanada ziyoda bo'lsin, hamisha muxlislaringiz, xalqimiz ardog'ida bo'ling.

Qadimgi o'zbek teatrining repertuari va xarakteri. Tarixiy sharoit va madaniy muhit. Qadimgi o'zbek teatrining repertuari va xarakteri. O'zbek aktyorlik san`atini

o'ziga xos xususiyatlari va uning badiiy mahorat darajasi. O'zbek teatrining g'oyaviy estetik asoslari.

O'zbek teatr san'atida o'zbek aktyorlik san'atining o'ziga xos xususiyatlari. O'zbek qo'shiqchilari, yallachilari, sozandalari va o'yinchilari hamda aktyorlari haqida.

Temuriylar davrida o'zbek milliy san'ati. Amir Temur va Temuriy shoxlar davrida Markaziy Osiyoda madaniyat, ilm-fan, ma'rifat gullab yashnagan. O'zbek milliy teatrining negizi qadimiy bayramlar, qiziqchilik, qo'g'irchoqbozlik, teatrlashgan tomoshalar, marosimlar, maydon namoyishlari, an'anaviy teatr raqs san'ati hamda tsirk o'yinlari haqida.

O'zbek milliy an'anaviy tomoshalari, namoyishlari, milliy madaniy merosning muhim bir turi sifatida qarab, kelajakda undan unumli foydalanganliklari haqida.

XVII-XIX asr boshlarida o'zbek teatri. Buxoro xonligi teatr san'ati, Xorazm xonligi teatr san'ati, Qo'qon xonligi teatr san'ati, hamda o'sha davrning va xonliklardagi aktyorlik san'ati haqida.

Turkistonda rus teatri faoliyati. Rossiya tomonidan O'rta Osiyoni bosib olinishi, rus va yangi ozarbayjon, yangi tatar teatrlarini Turkistonga kirib kelishi va o'sha yerli ziyolilar orasida ushbu san'atga qiziqishning kuchayishi.

Turkistonda teatr binolarini qurilishi, rus teatrini yangi o'zbek teatriga ta'siri. Turkiston xududida xalq an'anaviy tomoshalarning ahvoli va yangi o'zbek teatrining targ'ibotchilari ekanligi to'g'risida. Ahmad Donish, Furqat.

Ovro'pa usulidagi teatrning Turkistonga kirib kelishi va uning hozirgi zamon o'zbek milliy teatr shakllanishiga ta'siri. Turkistonda rus, ozarbayjon, tatar, arman teatr aloqalarini boshlanishi va uning yangi o'zbek teatri barpo topishidagi o'rni.

O'zbek teatr va dramaturgiyasining dastlabki qadami. O'zbek teatr sahnasida o'zbek yozma dramaturgiyasining vujudga kelishi va sahna yuzini ko'rishi, hamda dastlabki qadamlari.

Toshkentda «Turon» truppasining ochilishi va uning yangi o'zbek teatrining shakllanishi. Birinchi o'zbek milliy teatr truppasi Turon teatrining tashkil topishi 1913 yilning oxirida. Truppa rahbari Abdulla Avloniy va uning faoliyati. Turon truppasining

nizomi va uning davlat adliya idoralari tomonidan tasdiqlanishi hamda uning o'lkada teatrchilik harakatlaridagi o'rni. 1914-18 yillarda turon teatrining faoliyati va repertuari. 1916 yildan e'tiboran truppa Mannon Uyg'ur kirib kelishi.

O'zbek teatr tanqidchiligini boshlanishi va yangi o'zbek teatrining shakllanishi. Yangi o'zbek teatri sahnasida 1914 yilning 27 fevralida M.Behbudiyning «Padarkush» asari «Kolizey» teatri binosida qo'yiladi. Spektaklni Ali Asqar Asqarov sahnalashtiradi. 1914 yil Nusratilla Qudratilloning «To'y» p'yesasini ko'rsatilishi «Istanbul», «Badbaxt kelin», «Baxtsiz kuyov», «Zaxarli hayot» va boshqa p'yesalarning sahnalashtirilishi. Spektakl rejissyorlari va aktyorlari.

O'zbekistonda jadidlar harakati va o'zbek milliy teatri. Jadidlarning Turkiston matbuoti sahifasida yangi o'zbek teatrini targ'ib etishlari, M.Behbudiy «Padarkush» (1911), Munavvar Qori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy «Advokatlik osonmi?» (1914), Nusratilla Qudratillo «To'y» (1914), Xoji Mu'in Shukrullo «Eski maktab yangi maktab», «Mazluma xotin», «Ko'knori» (1916), Abdullo Qodiriy «Baxtsiz kuyov» (1914), Hamza «Zaxarli hayot» (1915) p'yesalari.

Mahmudxo'ja Behbudiy Samarqand yaqinidagi Baxshiyona qishlog'ida ruhoniylar oilasida tug'ilgan. Avval u eski maktabda, so'ng madrasada tahsil ko'radi va XX asrning boshlaridan jo'shqin ma'rifatparvar sifatida ko'rinish boshlaydi. Yangi usuldagi maktablar ochadi, darsliklar yaratadi, gazeta va jurnallar chop ettirib, o'zga xalqlar ilg'or tajribalarini o'zlashtirish, zamonaviy bilimni egallash haqida ko'plab maqolalar e'lon qiladi.

Mahmudxo'ja Behbudiyning milliy g'oya, erkinlik ideallarini targ'ib etishda eng ommabop hisoblanmish milliy teatr san'atini barpo etish dasturi bilan maydonga chiqishi ayniqsa katta ahamiyatga ega bo'ldi. U o'zi noshir va muharrir bo'lgan «Oyna» jurnali orqali teatr san'atini uzluksiz ravishda targ'ib etadi. «Teatr nador?», «Turkistonda birinchi milliy teatr», «Teatr, musiqa, she'r» kabi maqolalari bilan O'zbekistonda teatr tanqidchiligini boshlab berganlardan biri bo'ldi. Uning tashabbusi va davlati bilan Nusratillo Qudratullo, Hoji Mu'in Shukrullo, Abdulla Badriy kabi yosh adiblar dramaturgiyaga kirib keladilar. Mahmudxo'ja Behbudiyning o'zi esa

«Padarkush yoxud o'qimagan bolaning holi» (1911) p`esasini yaratish bilan ko'plab yosh ziyolilarga namuna ko'rsatdi.

U zulm va jaholatga qarshi ayovsiz kurash olib bordi. 1919-yili erkinlik dushmanlari qo'lida vahshiylarcha o'ldirildi.

Mahmudxo'ja Behbudiy teatr haqida

Teatr — ibratnomadur... Hech kimni rioya qilmasdan to'g'ri so'zlaguvchi va ochiq haqiqatni bildiruvchidir... Umumiy odatlarni nafi va zararidan paydo bo'laturg'on natijalarni teatrxonada aynan ko'rsaturlarki, har kim mundan ta sirlanib, yomon odatlarni tark etib, yaxshilikni ziyoda ishlamoqg'a sabab bo'lur... teyotr xonalari masxarabozxona bo'lmay, balki ibratxonadur, mushaxxis-aktyor muallimi axloqdurlar.

M.Behbudiyning «Padarkush» birinchi o'zbek yozma asari va uni sahnalashtirish. Birinchi Samarqandda so'ng Toshkentda, Qo'qon, Kattaqo'rg'on, Buxoro, Andijon, Namangan shaharlarida sahnalashtirilgan. «Padarkush» p yesasi avvalo milliy dramaturgiya va yangi teatr san`atining ilk namunasi bo'lsa, ikkinchidan o'sha shaharlarda nisbatan muntazam va muvafaqqat teatr tashkil topishi. O'zbek yozma milliy dramaturgiyaning shitoblanishi. «Padarkush» asari Turkiston voqeligining XX asr 10-yillaridagi buyuk madaniy va ijtimoiy voqealaridan bo'lib qolishi.

«Turon» teatr truppasi – birinchi o'zbek professional teatr jamoyasi va uning nizomi. Birinchi o'zbek milliy teatr truppasi – «Turon» teatri 1913 yilning oxirida Toshkentda Turon oqartuv jamiyati qoshida havaskorlar truppasi tashkil topishi. Truppa rahbari Abdulla Avloniy va uning faoliyati. «Turon» truppasining nizomi va uning davlat adliya idoralari tomonidan tasdiqlanishi, hamda uning o'lka teatrchilik harakatlaridagi o'rni. 1914-1918 yillar orasida Turon teatri faoliyati va repertuari. Spektakl rejissyorlari va aktyorlar. Turon truppasi 1918 yil 3 noyabrda Davlat teatri sifatida ochilishi. 1918-1920 yillar orasida teatr repertuari. Turon teatr truppasining 1918-1924 yillar orasida havaskorlikdan milliy professional Davlat teatri darajasiga ko'tarilishi, hamda Turkistonda teatr san`atining yetakchi kuchiga aylanishi.

Ozarbayjon va tatar teatrlarining Turkistondagi ijodiy safarlari va ularning o'zbek milliy teatrlari shakllanishidagi o'rni. Ozarbayjon, turk, tatar, hamda rus teatri dramaturgiyasi, ijodiy safarlari o'zbek teatrining shakllanishida bosh omil bo'lib xizmat qiladi. O'zbek teatrining rivojida 1915-1916 yillar sahnalashtirilgan qator tarjima asarlari katta ijobiy ahamiyat kasb etgan. Ayniqsa, bu masalada ozarbayjon dramaturgiyasi muhim rol o'ynaydi.

H.H.Niyoziy va o'zbek teatri. H.H.Niyoziy va o'zbek milliy teatri. H.H.Niyoziyning ma'rifatchilik borasidagi faoliyati, uning dramaturgiyadagi ijodiy faoliyati va teatr sohasidagi harakatlari. «Boy ila xizmatchi», «Zaxarli hayot», «Maysaraning ishi» asarlari.

Mannon Uyg'ur birinchi o'zbek professional rejissyori. Mannon Uyg'ur o'zbek sahna san'atini kamol topishi yo'lida serqirra faoliyati. Mannon Uyg'ur va Turon truppasida professional jarayonining shakllanishi a) milliy repertuarni yaratish uchun kurash yo'lida teatrning ijodiy laboratoriyaga aylanishi; Mannon Uyg'ur 20 yildan e'tiboran teatr repertuarida katta hajmdagi tomoshabinni jalb etuvchi spektakllarining ko'payishi; b) Mannon Uyg'ur va truppada zamonaviy rejissurani vujudga kelishi; v) aktyor talqin san'ati; truppada Mannon Uyg'ur boshliq barcha aktyorlarning truppani yetakchi ijrochilariga aylanishi.

1917-20 yillar teatr o'lka musiqali drammatik truppasi Farg'ona vodiysi, Buxoro, Xorazm teatri. Karl Marks nomli teatr. O'lka «Namuna» teatri. O'zbek I-II teatr studiyalari Moskvada, Bakuda. Turon, Namuna 1924 yildan O'zbek Davlat sayyor truppasi nomi bilan ish yuritgan respublika teatri. Uning sahna ustalari Moskva, Bakudan qaytgan O'zbek Davlat drammatik truppasi nomi bilan qayta tashkil topishi. Qayta tashkil topgan teatr repertuarini Revizor, Xasis, Malikai Turandot, Yorqinoy singari spektakllar bilan boyishi.

O'zbek milliy teatri XX asrning 20-30 yillarida. 20 yillarning oxiri va 30 yillarning boshlaridan e'tiboran adabiyot va san'atda sho'ro voqealigini sinfiy kurash, sinfiy va partiyaviy xushyorlik, mamlakatni sanoatlashtirish va qishloq xo'jaligini kollektivlashtirish nuqtai nazaridan yoritishni asosiy talab qilib qo'yilishini o'tkirlashuvi. P yesalarda o'tmish va bugungi hayot muammolarining baxsi.

Hamza nomidagi O'zbek Davlat drama teatri, hozirgi O'zbek milliy akademik drama teatri. Hamza nomidagi teatrni o'zbek dramaturgiyasi o'zbek jonli adabiy tilining markaziga aylanganligi xususida.

30 yillarning boshlaridan e'tiboran davlat teatr tizimlarining qayta tashkil etilishi. Markaziy davlat teatlari: Hamza nomidagi o'zbek davlat drama teatri (1933 yildan e'tiboran akademik drama teatri), O'zbek davlat musiqali teatri (1939 yildan e'tiboran o'zbek davlat opera va balet teatri), M.Gorkiy nomidagi rus davlat drama teatri, respublika yosh tomoshabinlar teatri, respublika o'zbek davlat qo'g'irchoq teatri (1939). Muqimiy nomidagi o'zbek davlat musiqali drama va komediya teatri (1939-40 yillar).

O'zbekistonda opera va balet teatrlarini shakllanishi va rivojlanishi. Ushbu murakkab san'at turlarini asoslari, ularning ijodiy faoliyatlari, madaniy hayotimizdagi o'rnini haqida o'zbek operasi va baleti rivojlanishi haqida. M.Qori Yoqubov, H.Nosirova, S.Yarashov, K.Zokirov, M.Razzoqova, G.Izmailova, B.Qorieva, G.Hamraeva – o'zbek milliy opera va balet san'ati darg'alari.

O'zbekistonda bolalar va yoshlar teatri va boshqa millat teatlari. Asosan 1 - Turon teatri sahnasida drama, musiqali teatr, bolalar teatri shakllarining shakllanishi va 1928-1930 yillar oralig'ida davlat drama, o'zbek davlat musiqali teatr va o'zbek davlat bolalar teatrga ajralib rivojlanishiga yuz tutishi.

Viloyat teatlari o'zbek milliy teatrlarining ajralmas qismi. 20 yillarda O'zbekistonda teatr san'atining faol shakllanishi munosabati bilan 30 yillarning boshlaridan e'tiboran viloyat teatrlarini qayta tashkil etish, tur va janrlarini aniqlash jarayoni, Farg'ona vodiysi, Andijon, Farg'ona, Namangan, Qo'qon, Samarqand, Buxoro, Qashqadaryo, Surxandaryo, Xorazm, Qoraqalpog'iston teatri.

O'zbek teatri ikkinchi jahon urushi yillarida (1945-41 yillar). Ikkinchi jahon urushining boshlanishi, hamma narsa front uchun shiori va Vatan himoyasi muammolarini adabiyot va san'atning bosh mavzusiga aylanishi. Mavzuning ikki jihati: front, front orti hayoti. Har bir xalq tarixining yorqin sahifalari – bosqinchilarga qarshi, yurt mustaqilligi, ozodligi kurashda jon fido etgan yorqin tarixiy siymolarni

namunali badiiy obrazini yaratish san`atni, jumladan teatrning etakchi vazifasi qilib belgilanishi.

Adabiyotlar

1. I.A.Karimov. Istiqlol va ma`naviyat. T. «O'zbekiston». 1998.
2. S.Tursunboev. Xorijiy teatr tarixi. O'quv qo'llanma. T.: O'MKHTM, «Turon-Iqbol» nashriyoti. 2005 yil.
3. Sh.Minavarov. Teatr-tarbiya maskani. T. «O'qituvchi». 1997.
4. X.Abdusamatov. Teatr tanqid ko'zgusida. T. «Fan». 1993.
5. O'zbek entsiklopediyasi. 1-tom. Toshkent. 1971.
6. Istiqlol imkoniyatlaridan oqiloa foydalanaylik. «Xalq so'zi» gazetasi. 1995 yil, 1 dekabr .